

---

de resultaten heb ik geen illusies. Maar één ding durf ik zeggen, ik ben er met mijn hart bij geweest. Van enkelen weet ik, dat zij de waarde van de manier hebben beseft. De anderen? Ik hoop, dat zij iets hebben meegenomen, dat in hen nawerkt.

Ga ik na, wat ik gegeven heb, dan bespeur ik niets van een stelsel. Ik voel mij meer getrokken tot het bijzondere dan tot het algemeene. Ik sprak liever over het liefdesmotief bij Augustinus dan over 'liefde' in abstracto; liever over de Bergrede dan over de 'Christelijke ethiek'; liever over Paulus in de praktijk der Corinthische gemeente, dan over de 'ethiek van Paulus'. In de paar laatste jaren gaf ik 'Elementen van Christelijke Zedeleer', maar al weer elementen: geestelijke vrijheid, ootmoed, liefde, – die ik trachtte te beschrijven, toe te lichten, te verhelderen, maar waarbij ten slotte het leven moest komen van het eigen christelijk geloof, dat de leerling heeft ontvangen. De Universiteit kweekt geen geloof, zelfs een Seminarie vermag dat niet; geloof is een gave, waarvoor wij, als zij ons deel is, God mogen danken, en niet een docent, welke ook. Met een verlamdende 'neutraliteit' heeft dit natuurlijk niets te maken. Nog één opmerking. Men verwarre niet met elkaar moraal – studie en de prediking van een abstracte, z.g. onafhankelijke moraal. Moralisme ligt mij verre; ik heb er een diepe afkeer van. Onderschrijf ik niet geheel de volgende woorden van Leo Schestow, naar hun innerlijke beteekenis zijn zij uit mijn ziel gegrepen. 'wij moeten niet het goede zoeken, wij moeten zoeken wat hooger is dan het goede, wij moeten God zoeken'. 'de "moreele" menschen zijn de wraakzuchtigste menschen; hun moraliteit is het scherpste en meest verfijnde wapen waarover zij beschikken om zich te wreken. Zij stellen er zich niet mee tevreden hunsgelijken eenvoudig te veroordelen en te minachten; zij willen bovendien dat de veroordeling die zij uitspreken een algemeen verplichtend karakter draagt, d.i. dat allen zich keeren tegen hem, dien zij geoordeeld hebben, en dat het eigen zedelijk bewustzijn van den veroordeelde hun zaak handhaaft. Dan eerst zijn zij volkomen bevredigd en komen zij tot rust. Zulke schitterende resultaten kunnen slechts bereikt worden dank zij de moraal'. Ik zeg het liever zoo: zonder zondebesef, en zonder een besef van Gods ontfermende liefde, zonder adoratie, zonder ootmoed is de moraal dood.

Een slotsom trek ik niet, het zou een zonderlinge aanmatiging zijn, en ik voel er geen behoefte aan. Wat er goeds geweest mag zijn schrijf ik niet aan mij toe. Zoo ooit, dan ben ik nu in staat de schoonheid en waarheid van dit woord van V. Henry (men